

ใบความรู้ที่ ๕ เรื่อง สนธิสัญญาเบาว์ริง
หน่วยการเรียนรู้ที่ ๑ เรื่อง ประวัติศาสตร์ไทยสมัยรัตนโกสินทร์
แผนการจัดการเรียนรู้ที่ ๕ เรื่อง จุดเปลี่ยนการปฏิรูปสยาม
รายวิชา ประวัติศาสตร์ รหัสวิชา ส๒๓๑๐๒ ภาคเรียนที่ ๑ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓

ประเทศอังกฤษเริ่มเข้ามาขอเจรจาทำสนธิสัญญาทางไมตรี และการค้ากับไทย ตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย แต่การเจรจาล้มเหลวไม่ประสบผลสำเร็จ มาในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว อังกฤษได้ส่งเฮนรี เบอร์นีเข้ามาอีกครั้งหนึ่ง การเจรจาล้มเหลวไม่ประสบผลสำเร็จ ทั้งสองฝ่ายตกลงทำสนธิสัญญากัน ในปี พ.ศ. ๒๓๖๙ แต่อังกฤษนั้นไม่พอใจ เนื่องจากไทยยังไม่ได้ยกเลิกระบบพระคลังสินค้า ทางอังกฤษจึงได้พยายามเจรจาขอแก้ไขสนธิสัญญาหลายครั้ง และ อังกฤษยังระแวงอยู่ตลอดเวลาว่าสยามจะไม่ค่อยเห็นด้วยกับการยกเลิกอำนาจของกรมพระคลังสินค้า (คล้ายสำนักโคซองของจีน) จนอาจมีปฏิกิริยาต่อต้านข้อเสนอของอังกฤษ จึงได้ส่งสาส์นเข้ามาก่อนเหมือนเขียนสื่อให้ไว้แล้ว ดังคำชี้แจงของ เซอร์ จอห์น เบาว์ริง ซึ่งบรรจุเหตุผลทั้งไม้นวมและไม่แข็งไว้ในฉบับเดียวกันว่า

“พระมหากษัตริย์ของเสวยอนโบวริงให้เข้ามาทำหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีค้าขายแลการค้าอื่น ๆ หลายอย่าง เพื่อจะให้บ้านเมืองเจริญขึ้น เดียวนี้ที่ทะเลเมืองจีนมีเรือรบอยู่ในบังคับอังกฤษมาก เสวยอนโบวริงจะเข้ามาเยี่ยมเยียนมิใช่จะ มาทำให้บ้านเมืองไทยตื่นตกใจ เสวยอนโบวริงจะเข้ามาด้วยเรือน้อยลำ ท่านเสนาบดีก็อย่าเข้าใจผิดไปแล้วก็อย่าให้เป็นเหตุขัดขวางทางสัญญาไมตรีค้าขาย เพราะมาน้อยลำ ถ้ารับรองโดยรักใคร่กัน ใจของเสวยอนโบวริงคิดสมควรกับบ้านเมืองใหญ่แล้วในใจเสวยอนโบวริงไม่อยากจะเอากำลังอำนาจใหญ่ใช้เลย”

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นครองราชย์เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๙๔ ทรงตระหนักเห็นถึงความเสี่ยงที่เป็นอันตรายต่อประเทศไทย เพราะในช่วงนั้น จีนและพม่าได้ตกเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษ เพราะการใช้นโยบายที่แข็งแกร่ง ไม่ยอมเปิดประเทศ และทรงเห็นว่าการเปิดให้ค้าขายกับต่างประเทศได้อย่างเสรี จะสร้างประโยชน์แก่บ้านเมืองได้อย่างมหาศาล จะทำให้ข้าวราคาสูงขึ้น เพราะมีความต้องการซื้อข้าวจากต่างชาติ ชาวนาก็จะมีเงินมากขึ้น ข้าวจะกลายเป็นสินค้าส่งออกของ ไทย สร้างรายได้ให้แก่รัฐบาลเช่นกัน จึงติดต่อกับ เซอร์จอห์น เบาว์ริง ข้าหลวงอังกฤษประจำเกาะฮ่องกง เซอร์จอห์น เบาว์ริง เดินทางมาถึงไทยในปลายเดือนมีนาคม พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงให้การต้อนรับเป็นอย่างดี และทรงตั้งคณะกรรมการเพื่อเจรจาแก้ไขสนธิสัญญา มีพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงวงศาธิราชสนิทเป็นประธาน ทั้งสองฝ่ายได้ตกลงทำสนธิสัญญากันใหม่ ในปี พ.ศ. ๒๓๙๘ เรียกว่า สนธิสัญญาเบาว์ริง กล่าวโดยสรุปได้ว่าการที่ไทยยอมทำสนธิสัญญาเบาว์ริงในสมัยรัชกาลที่ ๔ นั้น เป็นเพราะมาจากภัยคุกคามของการแสวงหาอาณานิคมหลักจากที่ประเทศฝั่งตะวันตกได้เริ่มมีการปฏิวัติอุตสาหกรรมและต้องการอาณานิคมเพื่อเป็นแหล่งระบายสินค้าและเป็นแหล่งวัตถุดิบ ซึ่งการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงนั้นก็ทำให้ข้าวกลายเป็นสินค้าส่งออกของไทย และทำรายได้ให้แก่ประเทศไทยเป็นอย่างมากในช่วงเวลานั้น

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงไม่เห็นด้วยกับนโยบายการต่างประเทศแบบเดิมของสยาม ทรงมองว่าการกีดกันไม่ให้มหาอำนาจทางตะวันตกเข้ามาติดต่อค้าขายกับสยามนั้น เป็นการยั่วยุมหาอำนาจเหล่านั้นให้ใช้กำลังบีบบังคับรัฐบาลของไทย และจะกลายเป็นช่องทางให้เข้ามายึดครองได้ เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชย์สมบัติเมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๔ ทรงเห็นความจำเป็นที่จะต้องยินยอมตามข้อเรียกร้องของชาติตะวันตก และทรงมีการเตรียมประเทศให้เหมาะสมพร้อมที่จะเปิดประเทศแบบค่อยเป็นค่อยไปเช่น สนับสนุนการศึกษาในภาษาต่างประเทศเช่น ภาษาอังกฤษ การศึกษาด้านการต่างประเทศและการทูต ขจัดอุปสรรคในด้านประเพณีและทัศนคติของชาวสยามที่มีต่อ

ชาวฝรั่ง การขจัดอุปสรรคบางประการในการค้ากับฝรั่งตะวันตก เช่น พยายามยกเลิกระบบการค้าแบบผูกขาดพระคลังสินค้า ยกเลิกการผูกขาดทางการค้าสินค้าบางประการ ลดภาษีปากเรือหรือภาษีเบิกร่อง ประกาศให้ชาวเป็นสินค้าส่งออก ให้ต่างชาติเข้ามาตั้งสถานกงสุลในประเทศไทย

สนธิสัญญาฉบับนี้มีความสำคัญต่อเอกราชของไทยเป็นอย่างยิ่ง มีส่วนทำให้รอดพ้นจากการคุกคามและการยึดครองของอังกฤษเช่นที่อังกฤษได้กระทำในอินเดียและพม่าเป็นต้น เป็นลดความตึงเครียดทางการเมืองและตั้งแต่ปลายสมัยรัชกาลที่ ๓ ซึ่งครั้งนั้นอังกฤษตัดสินใจใช้นโยบายเรือปืนบังคับให้ไทยยอมเจรจาสนธิสัญญากับอังกฤษในปี ๒๓๙๘ นั้นเรียกร้องความสนใจจากรัฐบาลประเทศมหาอำนาจอื่น ๆ ทั้งในยุโรปและอเมริกาเข้ามาทำสัญญากับไทย เช่น พ.ศ. ๒๓๙๙ ไทยทำสัญญากับประเทศสหรัฐอเมริกา ฝรั่งเศส พ.ศ. ๒๔๐๑ ไทยทำสัญญากับประเทศเดนมาร์ก สันนิบาตแอตแลนติก โปรตุเกส พ.ศ. ๒๔๐๓ ไทยเซ็นสัญญากับฮอลันดา ปรัสเซีย เป็นต้น นอกจากนี้ไทยยังได้แต่งตั้งให้เซอร์ จอห์น เบาว์ริงเป็นผู้แทนในการทำสัญญากับเบลเยียม อิตาลี นอร์เวย์และสวีเดนอีกด้วย เรียกได้ว่าเป็นการเปิดศักราชใหม่ของไทยในการติดต่อกับชาวต่างชาติทั่วยุโรปและอเมริกาอย่างกว้างขวาง ไทยมีความสัมพันธ์อันดีกับประเทศมหาอำนาจตะวันตก เรียกได้ว่าเป็นคนอำนาจของมหาอำนาจตะวันตกในไทย เพราะแต่ละประเทศต่างต้องการรักษาผลประโยชน์ของตนเองในไทยด้วยกันทั้งสิ้น ไทยได้รับวิทยาการจากชาติตะวันตกเช่นการสร้างทางรถไฟ การสร้างระบบสาธารณูปโภค ระบบโทรคมนาคม เป็นต้น มีการขยายตัวทางด้านเงินตรา มีการจัดตั้งโรงเรียนขึ้นเพื่อ ผลิตเรียนใช้ในประเทศ กล่าวได้ว่าสนธิสัญญาเบาว์ริงฉบับนี้นั้นทำให้ไทยไม่ต้องเสียเอกราชจากการยึดครองของอังกฤษ แต่ที่ส่งผลให้ไทยยังต้องเข้าร่วมการทำสนธิสัญญากับประเทศต่าง ๆ ด้วยเช่นกัน อย่างไรก็ตามไทยก็ได้รับวิทยาการความเจริญรุ่งเรืองตามแบบอังกฤษรวมถึงชาติตะวันตกเพื่อนำมาพัฒนาประเทศให้มีความเจริญก้าวหน้ามากยิ่งขึ้น

สนธิสัญญาเบาว์ริง อาจกล่าวได้ว่าเป็นสนธิสัญญาที่เปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจของไทย จากเดิมเศรษฐกิจของไทยก่อนสนธิสัญญาเบาว์ริงเป็นเศรษฐกิจแบบยังชีพและทำการค้าโดยการผูกขาดสินค้าผ่านพระคลังสินค้า ระบบเศรษฐกิจไทย ในช่วงก่อนสนธิสัญญาเบาว์ริง ก็คือช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช จวบจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หรือตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๓๒๕-๒๓๙๘ ประเทศไทยมีระบบเศรษฐกิจแบบธรรมชาติ (Natural Economy) คือ การผลิตในระบบเศรษฐกิจในระบบเศรษฐกิจนั้นมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อเลี้ยงตัวเอง เศรษฐกิจหมู่บ้านซึ่งมีเกษตรกรรมและหัตถกรรมเป็นรากฐาน มีบทบาทสำคัญในการผลิตมูลค่าส่วนเกินให้แก่สังคม การผลิตมีลักษณะหลากหลาย เช่น การทำนากำไร ทอผ้า ทำเครื่องมือเกษตรกรรม ทำเครื่องปั้นดินเผา และการประมง ฯลฯ การผลิตมุ่งเพื่อการใช้สอยในชุมชนและมีส่วนเกินไว้จ่ายเป็นส่วยสาอากรบ้างบางครั้งก็มีการผลิตเหลือไว้ค้าขายแลกเปลี่ยนแต่มีขอบเขตจำกัด รัฐบาลมีบทบาทในการกำหนดการใช้ทรัพยากรมาก ซึ่งโดยมากดำเนินไปตามพันธะทางสังคมและศาสนา รัฐบาลผูกขาดการค้าขาย สินค้าสำคัญ ๆ ไว้ภายใต้การควบคุม "พระคลังสินค้า" ราคาสินค้าที่สำคัญถูกกำหนดโดยรัฐบาล และในระดับท้องถิ่น กำหนดตามธรรมเนียมและความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ระบบกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินโดยเอกชนยังไม่ได้เกิดขึ้น เพราะบรรดาที่ดินทั้งหลายเป็นที่มืออยู่ภายในพระราชอาณาเขตนั้นเป็นขององค์พระมหากษัตริย์ รัฐบาลและชนชั้นนำได้รับส่วนแบ่งผลผลิตในระบบเศรษฐกิจจากส่วยสาอากร การเกณฑ์แรงงานและบริการจากข้าทาสบริวารไพร่ทุกคนต้องขึ้นทะเบียนสังกัดมูลนาย ในแต่ละปีไพร่จะต้องถูกเกณฑ์ไปทำงานต่าง ๆ เช่น ทำนายนโยธา สร้างวัด กำแพงเมือง เป็นต้น รวมเป็นเวลาประมาณ ๖ เดือน บ้าง ๓ เดือนบ้างแล้วแต่สมัย แต่แนวโน้มก็คือการเกณฑ์แรงงานนี้ได้รับการผ่อนปรนให้เบาลงทุกที นอกจากนี้ไพร่ก็ไม่มีสิทธิ์ในการรับจ้างทำงานต่าง ๆ นอกจากมูลนายอนุญาตสำหรับแรงงานที่เป็นทาส ซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมากนั้นไม่มีอิสระเสรีในการทำมาหากินเท่าที่ควร ระบบภาษีก็มีลักษณะขัดขวางต่อการขยายตัวของการผลิตและการค้า มีการเก็บภาษีหลายประเภท แต่ที่เป็นอุปสรรคต่อการผลิตอย่างมากก็คือ การเก็บภาษีสินค้าที่เคลื่อนย้ายไปมาระหว่างเมืองต่าง ๆ โดยมีด่านเก็บภาษีมากมาย

แต่หลังจากการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง เศรษฐกิจไทยในช่วงนี้ก็คือการถูกรวบเข้าไปอยู่ในกระบวนการขยายตัวของทุนระดับโลก โดยยอมรับหลักการแบ่งงานทำระหว่างประเทศแบบอาณานิคม (Colonial International Division of Labour) กล่าวคือ ประเทศไทยทำหน้าที่ผลิตเฉพาะอย่างในด้านสินค้าขั้นปฐมภูมิ และวัตถุดิบเพื่อส่งออกไปเป็นการแลกเปลี่ยนกับสินค้าสำเร็จรูป เพื่อนำเข้าเพื่อการบริโภคในประเทศ การผลิตแบบเลี้ยงตัวเองค่อย ๆ ล้มลง เมื่อการผลิตเฉพาะอย่างขยายตัวมากขึ้น เช่น การหันมาผลิตข้าวเป็นหลักในภาคกลางหลังจากการทำสนธิสัญญา มีผลให้การผลิตแบบเลี้ยงตัวเอง โดยเฉพาะการทำหัตถกรรมพื้นบ้านต้องพังทลายลง เพราะการไหลบ่าเข้ามาของสินค้าจากกลุ่มประเทศศูนย์กลางทุนนิยม โลก โดยเฉพาะอังกฤษ สนธิสัญญาเบาว์ริงซึ่งเป็นรากฐานและพันธมิตรใหม่ของสังคมไทยที่นำประเทศไทย เข้าสู่ ความสัมพันธ์อันหลอมน้ำกับทุนนิยมศูนย์กลาง เป้าหมายสำคัญของสนธิสัญญานี้คือการทำให้ไทยเป็นตลาดสินค้า เป็นแหล่ง วัตถุดิบและการลงทุนของประเทศทุนนิยมศูนย์กลาง (Central capitalism) เพื่อที่จะขยายกระบวนการสะสมทุนออกไประดับโลกนั่นเอง และในยุคนั้นอังกฤษเป็นประเทศที่นำเงินเข้ามาลงทุนในประเทศไทยมากที่สุดรองลงมา คือฝรั่งเศส อเมริกา พ่อค้าชาวจีน ฮอลันดาและสิงคโปร์ ต่างก็พากันเข้ามาค้าขายในประเทศไทยเป็นอันมาก กล่าวได้ว่าสนธิสัญญาเบาว์ริงถือเป็นสนธิสัญญาที่เปลี่ยนเศรษฐกิจของไทยโดยสิ้นเชิง เปลี่ยนจากการค้าขายแบบยังชีพมาเป็นการค้าขายแบบเสรีโดยมีเงินตราเป็นสื่อกลาง จากเดิมที่ปลูกพืชพอเลี้ยงชีพ ต่อมาสามารถนำเอามาขายเพื่อสร้างรายได้ รวมไปถึงกลายเป็นสินค้าส่งออก ตัวอย่างเช่น ข้าว ที่จากเดิมเป็นยุทธปัจจัยสำคัญของไทยเพราะถือว่าเป็นเสบียงที่สำคัญ ภายหลังจากการทำสนธิสัญญานี้ ข้าวกลายเป็นสินค้าส่งออกและเป็นที่ต้องการของชาวตะวันตกเป็นอย่างมาก

แม้ว่าดูเหมือนสัญญาจะเป็นผลดีทางการเมืองและเศรษฐกิจ แต่แท้ที่จริงแล้วสนธิสัญญาก็มีลักษณะไม่มีความเสมอภาค เพราะไทยต้องสูญเสียเอกราชทางการศาล ต้องประสบปัญหาความยุ่งยากในการตัดสินคดีความระหว่างคนไทยกับ คนต่างชาติ ซึ่งไม่สามารถบังคับใช้กฎหมายไทยได้ไทยยังไม่มีสิทธิ์เพิ่มภาษีขาเข้าให้มากกว่าร้อยละ ๓ แม้ระยะเวลาต่อมา สินค้าทั่วโลกจะเพิ่มราคาสูงขึ้นมาก แต่ไทยก็ต้องเก็บอัตราภาษีในราคาเท่าเดิม ภาษีรายได้สูงสุด สัญญาที่ไทยทำกับอังกฤษรวมไปถึงที่ไทยทำกับชาวต่างชาติหลาย ๆ ฉบับนั้นไม่ได้กำหนดระยะเวลาการเลิกสัญญาเอาไว้ด้วย ผลพวงของสัญญายังทำให้ไทยสูญเสียดินแดนบางส่วนคือรัฐต่าง ๆ ในมลายู ให้กับอังกฤษ ความพยายามแก้ไขสนธิสัญญาเบาว์ริงได้ดำเนินการมาอย่างต่อเนื่อง มาประสบความสำเร็จในปี ๒๔๗๕ โดยได้รับอธิปไตยทางการคลังโดยสมบูรณ์ ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ไทยประสบความสำเร็จในการแก้ไขสนธิสัญญาเบาว์ริง เพราะภายหลังสงครามโลกครั้งที่ ๑ สหราชอาณาจักรได้สูญเสียความเป็นผู้นำทางเศรษฐกิจของโลก ให้แก่สหรัฐอเมริกา ทำให้อำนาจการต่อรองของไทยโดยผ่านการช่วยเหลือจากสหรัฐอเมริกามีสูงขึ้น นอกจากนี้ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ ๑ ไทยได้เข้าร่วมรบกับฝ่ายพันธมิตรอันมีอังกฤษเป็นผู้นำ และเกียรติภูมิของไทยในสายตาต่างประเทศมาสูงขึ้น ทำให้การเจรจาแก้ไขสนธิสัญญาฯ สามารถทำได้ง่ายขึ้น

ที่มา

ธิติพงศ์ มีทอง และคณะ. (๒๕๖๓). สนธิสัญญาเบาว์ริงกับผลกระทบทางเศรษฐกิจของประเทศไทย พุทธศักราช ๒๓๙๘. งานประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๑๒ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม ๙-๑๐ กรกฎาคม ๒๕๖๓, ๒๖๕๕-๒๖๖๑. สืบค้นจาก <https://publication.npru.ac.th/bitstream/๑๒๓๔๕๖๗๘๙/๑๑๑๑/๑/สนธิสัญญาเบาว์ริงกับผลกระทบทางเศรษฐกิจของประเทศไทย พุทธศักราช ๒๓๙๘>